

ΔΥΟ ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ ΕΝ Τῷ ΠΑΡΗΑΣΣΩ

Α'

ΑΝ ΗΜΗΝ ΖΩΓΡΑΦΟΣ¹.

"Αν ἤμην ζωγράφος! Θὰ ἐπεθύμουν πράγματι πολὺ εἰς τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ξύλον, ὅπερ τυχῶν ἐπιπλοποιὸς ἀπὸ σανίδος μεταβάλλει εἰς κοινότατον ἐπιπλον, εἰς τὴν αὐτὴν ἐκείνην ὀθόνην, ἵνα εἰς ἡμᾶς τοὺς κοινοὺς θνητοὺς χρησιμεύει μόνον τὸ πολὺ πολὺ ὡς ἐπικάλυμμα τῶν σκευῶν μας, ὅταν ἀποδημῶμεν, νὰ ἡδυνάμην νὰ δώσω ὅλην ἐκείνην τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας, νὰ συγκεντρώσω εἰς αὐτὰ ὅλην ἐκείνην τὴν φιλοκαλίαν τῆς ἐμπνεύσεως, τὴν ἐναρμόνησιν τῶν χρημάτων καὶ σκηναῶν, ὅλον ἐκεῖνο τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον δίδει εἰς τὸν τοιοῦτον πίνακα ἢ τὴν τοιαύτην ὀθόνην ὁ ζωγράφος. Καὶ δὲν εἶνε ἐντελῶς ἄσχετος τοιαύτη ἐπιθυμία πρὸς τὸ ἐνασχόλημα ἐκεῖνο τὸ ἀποτελέσαν τὸ μέλημα τοῦ βίου μου ὅλου, πρὸς τὴν ἱστορίαν. Θὰ ἡδύνατο πολὺ καλὰ νὰ συμβιβασθῇ μία ἱστορικὴ παράστασις πρὸς μίαν παράστασιν ζωγραφικὴν. Ἡ ἱστορία δὲν εἶνε ἢ ῥικινὴ γραῖα ἢ κυρτουμένη ἐπάνω εἰς τὰ χειρόγραφα, ἐπάνω εἰς τὰ ἔγγραφα, ἐπάνω εἰς τὰς ἐπιγράφους πλάκας, ἢ μᾶλλον δύναται πολὺ καλὰ νὰ ἐγκύπτῃ εἰς πάντα ταῦτα, ἀλλὰ συγχρόνως νὰ παριστάνῃ τὸν βίον τῶν ἐθνῶν, νὰ δίδῃ ζωὴν εἰς τὰς ἱστορικὰς σκηνας, νὰ ἐμπνέῃ ἡμᾶς, νὰ μας κάμνῃ νὰ αἰσθανώμεθα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διδασκόμεθα. Διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ δι' ὅλου τοῦ βίου ἡθέ-

¹ Διάλεξις γενομένη ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Παρηασσῶν τῇ 23 Δεκεμβρίου 1914 καὶ ἐπικυληφθεῖσα ἐν τῷ Δημοτικῷ θεάτρῳ Πειραιῶς ἐνώπιον τοῦ συλλόγου « Νέα Ζωή » τῇ 26 Δεκεμβρίου, κατὰ στενογράφησιν.

λησα καὶ προετίμησα ὄχι μόνον νὰ διδαχθῶ τὴν πάτριον ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ τὴν αἰσθανθῶ, καὶ προεπάθησα νὰ τὴν αἰσθανθῶ, εἰ δυνατόν, ποιητικῶς, νὰ τὴν αἰσθανθῶ ζωγραφικῶς.

Ἄλλοτε, πρὸ πενήτηντά περίπου ἐτῶν, συνεζητεῖτο, καὶ συνεζητεῖτο πολὺ, ἂν ἡ ἱστορία εἶνε τέχνη ἢ ἐπιστήμη. Ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἤδη χρόνων ὑπῆρχε τοιαύτη ἀμφισβήτησις. Αὐτὸς ὁ Σιμωνίδης ἠθέλησε νάντιθέσῃ τὴν ποίησιν πρὸς τὴν ζωγραφίαν, καὶ εἶπεν, ὅτι ἡ ζωγραφία εἶνε ποίησις σιωπῶσα καὶ ἡ ποίησις ζωγραφία λαλοῦσα. Καὶ ὁ Πλούταρχος ἀντιδιέστειλε τὸν ἱστορικὸν καὶ τὸν ῥήτορα ἀπὸ τοῦ ζωγράφου καὶ τοῦ γλύπτου, εἰπὼν, ὅτι ἡ μόνη διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὴν ὕλην, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζονται, οἱ μὲν μεταχειριζόμενοι τὰ χρώματα, τοὺς λίθους, οἱ ἄλλοι μεταχειριζόμενοι τοὺς λόγους. Ἀλλὰ περὶ ἀμφοτέρων ἀποδέχεται, ὅτι δύνανται νὰ δώσωσι ζωὴν εἰς τὴν ὕλην, ζωὴν εἰς τοὺς λίθους, ζωὴν εἰς τοὺς λόγους. Ἢ συζήτησις, ἂν εἶνε ἐπιστήμη ἢ τέχνη ἢ ἱστορία, δύναμαι νὰ εἶπω, ὅτι ἔληξεν. Εἶνε ἀληθές, ὅτι πρὸ ἐξήκοντα περίπου ἐτῶν ὁ Ἄγγλος ἐπιφανὴς ἱστορικὸς Buckle, ὅστις ἀφηρέθη ἀπὸ τὴν σφαιραν τῆς ἐπιστήμης ἐν ἡλικίᾳ τριάκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν μόνον, ἐν ἣ ἤδη ἐν τῇ νεαρᾷ ἐκείνῃ ἡλικίᾳ εἶχε διακριθῆ, εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ Buckle εἶχεν ἀγωνισθῆ νὰ παραστήσῃ τὴν ἱστορίαν ὡς ἐπιστήμην θετικὴν, ἰσχυριζόμενος, ὅτι ἡ μέθοδός της εἶνε ἡ ἴδια τὴν ὁποίαν μεταχειρίζονται εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Ἐχομεν καὶ ἡμεῖς οἱ ἱστορικοὶ τρόπον τινὰ τὸ μικροσκοπιὸν μας, ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι ὁ βοτανικὸς, ὁ διὰ τοῦ μικροσκοπίου ἐξετάζων τὰς ἴνας τῶν φυτῶν, δικαιούται νὰ λησιμονήτῃ τὴν ὠραιότητα τοῦ ἀνθους, δικαιούται νὰ ποστῇ ἀπὸ τῆς λατρείας τῆς φύσεως. Οὕτως ἡ θεωρία τοῦ Buckle δὲν ἐκλόνησε τοὺς ἱστορικοὺς τοὺς θέλοντας καὶ μετὰ τέχνης νὰ παραστήσωσιν ὅ τι διὰ πόνου καὶ μεθόδου καὶ κριτικῆς ἐξεύθυν. Ἢ συζήτησις δύναμαι νὰ εἶπω ὅτι ἔληξε πλέον, ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τὸ μέσον μὲ ὄλα τὰ ὄπλα τῆς ἐπιστήμης καὶ μὲ ὄλα τὰ ἐπιχειρή-

ματα εὐρείας διανοίας ὁ Νέστορ τῶν Ἰταλῶν ἱστορικῶν, Πασχάλης Villari, πρὸ τεσσαράκοντα περίπου ἐτῶν, ἐν θαυμασίᾳ πραγματείᾳ, ἣτις δύναιται νὰ εἰπω, ὅτι ἔπεισε τὸν κόσμον, ὅτι ἡ ἱστορία δύναιται νὰ εἶνε καὶ ἐπιστήμη καὶ τέχνη, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ὀφείλει νὰ ἐπιζητῇ τὴν ἀκρίβειαν τῶν γεγονότων, ἀλλ' ὅτι δὲν πρέπει νὰ λησμονῇ νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν τὴν ψυχὴν τῶν γεγονότων, νὰ εὕρῃ τὴν ἀλληλουχίαν αὐτῶν, νὰ διδάσκῃ δι' αὐτῶν τὴν ἰδίαν του ψυχὴν. Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο τούτων στοιχείων προέρχεται ἡ ἁρμονία ἐκείνη τῆς ἀληθείας, τὴν ὁποίαν ἐπιζητεῖ ὁ ἱστορικὸς. Διὰ τοῦτο βλέπομεν ἀληθῶς ἐπιφανεῖς ἱστορικοὺς τῶν νεωτέρων χρόνων, ὧν τὸ ἐπιφανέστατον παράδειγμα εἶνε ὁ Μόμμσεν, θαυμασίως συνδυάζοντας τὴν ἐνασχόλησιν μὲ τὰς παραμικροτάτας τῶν ζητήσεων, μὲ τὰς λεπτομερεστάτας τῶν ἐρευνῶν πρὸς τὴν παραστατικὴν δυνάμιν τῆς τέχνης. Ὁ Μόμμσεν μεταχειρίζεται τὸ ἱστορικὸν μικροσκόπιον, ἀλλὰ διὰ τῆς ἄλλης χειρὸς κινεῖ ζωηρῶς τὸν χρωστήρα ἐπὶ τοῦ πίνακος ἢ ἐπὶ τῆς οὐθόνης. Οὐδαμῶς ἔχω βεβαίως τὰς ἀξιώσεις ἐνὸς Μόμμσεν, ἀλλὰ τὸ μέγα του παράδειγμα καὶ τὸ παράδειγμα τῶν ἄλλων μεγάλων ἱστορικῶν μὲ ἔπεισεν, ὅτι ἐυνάμεθα μετὰ ζωῆς καὶ ἐμπνεύσεως νὰ αἰσθανθῶμεν καὶ γραφικῶς νὰ παραστήσωμεν σκηνὰς ἱστορικάς. Καὶ ἠυχήθην ἀπὸ ἐτῶν ἤδη, τῶρα δὲ δικαιούμαι νὰ εὐχηθῶ ἔτι μᾶλλον, ὅπως ἡ νεωτέρα ἡμῶν ζωγραφικὴ, ὅπως ἡ νεωτέρα ἡμῶν ποίησις ἐπιληφθῶσιν ἱστορικῶν θεμάτων ἐκ τῆς πατρῴου ἱστορίας.

Ἦνε οὕτως ἀφθονον τὸ ὑλικόν, εἶνε οὕτω γραφικὴ, εἶνε οὕτω ποιητικὴ ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία, ὥστε εἰς οἵανδήποτε σκηνὴν αὐτῆς καὶ ἂν στρέψωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ μύθου ἤδη, προβάλλουσιν ἐνώπιον ἡμῶν σκηναὶ ποιητικαί. Μὴ ἡ ἀρχαία τραγωδία, μὴ ἡ ἀρχαία ποίησις δὲν ἔλαβον ὡς θέμα αὐτῶν τὰς σκηνὰς τοῦ μύθου; Μὴ νεώτεροι ζωγράφοι δὲν ἔλαβον θέματα ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας; Πόσον ὠραῖον θὰ ἦτο, ἂν, πλησιάζοντες πρὸς τὰ ἔτη, καθ'

ἂ ἡ Ἑλλάς θὰ πανηγυρίσῃ νικηφόρος πλέον τὴν ἑκατονταετηρῖδα τῆς παλιγγενεσίας, ἐφαιτανταζόμεθα μέγα ἠρῶον τοῦ ἑλληνομνημῶν καὶ μεγαλοπρεπῆς συγχρόνως μέγαρον τῆς τέχνης, κεκοσμημένον διὰ μεγάλων πινάκων, ὅποιοι οἱ πίνακες τοῦ Μάκαρτ, οἱ πίνακες τοῦ Πιλῶτη, οἱ κοσμοῦντες τὰ μουσεῖα καὶ τὰ μέγαρα τῶν κεντρικῶν πόλεων τῆς Γερμανίας. Ὅποσον ὠραῖον θέαμα θὰ ἦτο, ἂν ἐδιδέτομεν ἐν τινι τῶν μουσείων ἡμῶν ἢ ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ ἐθνικοῦ ἠρώου πίνακα ἀπομνημονεύοντα ὠραίας σκηνᾶς τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, ὅποιοι οἱ ἐκλεκτοὶ ἐκεῖνοι πίνακες τοῦ Ὀλλανδοῦ Ἄλμα Ταδέμα, τοῦ ἀντλήσαντος τὰ θέματα αὐτοῦ εἴτ' ἐκ τῆς αἰγυπτιακῆς ἱστορίας, εἴτ' ἐκ τῆς ἀρχαίας Ῥώμης, εἴτ' ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, εἴτ' ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Γερμανίας. Ἡ Σαπφὸ ἀκροαιμένη τοῦ πρὸς λύραν ἄδοντος Φάωνος εἶνε ἐν τῶν ὠραίων θεμάτων, τὰ ὅποια ἤντησεν ἐκ τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας. Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων χρόνων πόσοι καὶ πόσοι δὲν ἐπελήφθησαν σκηνῶν εἴτε τῆς ἀρχαίας εἴτε τῆς νέας ἡμῶν ἱστορίας; Ἦς δὲν ἐνθυμεῖται τὸν πίνακα τοῦ Delacroix τὸν παριστάνοντα τὰς σφαγὰς τῆς Χίου καὶ τὰς τὸ Μόναχον κοσμοῦσας εἰκόνας ἐκεῖνας τοῦ Hess, ὅστις, ἀκολουθήσας τὸν Ὄθωνα καὶ ἰδὼν ἐκ τοῦ σύνεγγις τοὺς ἥρωας τῆς παλιγγενεσίας, ἐνεπνεύσθη καὶ παρέστησε τὰς σκηνὰς τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος μετὰ τόσης στοργῆς; Εἶνε αἱ γνωσταὶ ὠραῖαι ἐκεῖναι εἰκόνες, ὧν ἀντίγραφον ὑπάρχει καὶ ἐν τοῖς ἐνταῦθα ἀνακτόροις, σωθὲν εὐτυχῶς ἐκ τῆς παραναλωσάσης τμήμα τῶν ἀνακτόρων πρὸ ὀλίγων ἐτῶν πυρκαϊᾶς.

Ἡ ἡμετέρα νεωτέρα τέχνη καὶ ἡ γραφικὴ ἡμῶν ὀλιγώτερον τῆς ἐσπερίας τέχνης ἐνεπνεύσθησαν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἢ μέσης ἢ νεωτέρας ἡμῶν ἱστορίας. Μόλις τὸν τελευταῖον χρόνον ἤρχισαν παραστάσεις τινὲς μαχῶν, εἴτε τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου τοῦ 1897 εἴτε τῶν δύο τελευταίων νικηφόρων πολέμων. Ἄλλ' ὅχι μόνον μάχας δύναται νὰ παραστήσῃ ὁ ζωγράφος. Δύναται νὰ ἀντλήσῃ

θέματα ποικιλώτατα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν οἰκογενειακὴν στοργὴν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου ἢ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἢ σκηναὶς θριάμβων ἢ πένθους ἑθνικοῦ. Δύναται ἀπὸ τοῦ βίου τοῦ στρατιωτικοῦ, ἀπὸ τοῦ ἰδιωτικοῦ, ἀπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου τῆς ὀρθοδοξίας νὰ λάβῃ ὠραιότατας ἐμπνεύσεις, αἵτινες νὰ συγκινήσωσι καὶ θερμάνωσι τὸν θεώμενον. Καὶ δὲν χρειάζονται μελέται· πολλοὶ ἐνίοτε διὰ νάντλησιν ἐκ τῆς ἱστορίας ἡμῶν τὰ θέματα ὁ ζωγράφος. Τινὲς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἀναγινωσκόμενοι, παρέχουσι ἐτοιμὴν ζωγραφίαν. Δύο πρὸ πάντων εἶνε οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν ἐκεῖνοι συγγραφεῖς, οἵτινες γραφικωτάτας παρουσιάζουσιν εἰκόνας πατρῶν θεμάτων, ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Πλούταρχος. Ὁλόκληρον πινακοθήκην θὰ δυνηθῇ ὁ νέος Ἑλληνα ζωγράφος νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Πλουτάρχου. Σίως ἀναφέρω δὲ ἀνὰ δύο παραδείγματα ἐξ ἑκατέρου τούτων τῶν συγγραφέων.

Ὁ ἑλληνισμὸς εἶχεν ἀπαλλαγῆ τοῦ Πέρσου, ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν τῆ 479 π. Χ. εἶχεν ἀποβῆ ὀριστικῶς πλέον νικηφόρος. Ὁ Πausanias, ὁ ἡγέτης τῶν ἠνωμένων ἑλληνικῶν στρατιῶν, διατάσσει τοὺς κήρυκας νὰ μὴ θίξῃ κανεὶς τὰ λάφυρα. Συνεΐθιζον οἱ Πέρσαι, ὡς συνεΐθιζον καὶ οἱ Τούρκοι, νὰ ἐκστρατεύωσι μὲ ὄλον τὸν ὄγκον τοῦ μεγαλείου τῆς αὐτῆς, μὲ ὄλας τὰς πολυτελεῖς σκηναὶς καὶ τὰ σκεύη καὶ τὴν πολυτέλειαν τὴν σουλτανικήν. Τοῦτο συνέβη καὶ ἐν Πλαταιαῖς. Οἱ κήρυκες σημαίνουσι τὸ κέλευσμα τοῦ Pausanias — τὰς λέξεις μόνον μεταβάλλω, διατηρῶ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἡροδότου — διατάσσονται οἱ εἰλωτες νὰ περισυλλέξωσι τὰ λάφυρα. Συλλέγουσιν αὐτά. Εἶνε πλῆθος μέγα τὸ τῶν λαφύρων. Σκηναὶ πολυτελέσταται, κάμηλοι, εἰς τὰς ὁποίας φορτόνουσι τὸ πλῆθος τῆς λείας. Πρὸ μὲν βλέπουσιν ἐκθαμβοὶ σκεύη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, πρὸ δὲ σιρρεπτοὺς καὶ φέλια καὶ παντοῖον κόσμον. Κράτηρες χρυσοὶ εὐρίσκονται ἐσκορπισμένοι, πολυτελεῖς εἶνε αἱ ἐσθῆτες αἱ παντοῖαι τῆς πυκνῆς στρατιᾶς τῶν ἠττημένων Περσῶν. Ἀλλὰ προσέχουσιν εἰς

αὐτὰ οἱ εἰλωτες, λέγει μὲ ἄλλην στροφὴν λόγου ὁ Ἡρόδοτος; Τί νὰ τα κάμωσιν αὐτὰ ἀπέναντι τοῦ τόσοῦ πλήθους χρυσοῦ; Ἴδου ἢ ποιήσεις, ἴδου ἢ ζωγραφία. Φαντάσθητε τοὺς εἰλωτας, οἵτινες οὐδέποτε εἶχον ἴδει ἐνώπιόν των χρυσοῦν, οἵτινες ἐν τῇ ἀπομεμονωμένῃ Σπάρτῃ ἐγίνωσκον τὰ ταπεινότερα μόνον τῶν μετάλλων, ὡς οἱ Ἕλθετοὶ ἄλλοτε κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς ἀγῶνας ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Granson, ἔκπληκτοι πρὸ τοῦ χρυσοῦ, ἔκυπτον ἐπὶ τῶν γονάτων, ὅπως συλλέγωσι τοὺς στρεπτοὺς καὶ τὰ ψέλια καὶ φορτόνωσιν εἰς τὰς καμήλους τὰ πλούσια λάφυρα τοῦ ἡττηθέντος Πέρσου.

Διάφορος εἶνε ἡ ἄλλη εἰκὼν, ἣν μας δίδει ὁ Ἡρόδοτος, μεταδιδάξων ἡμᾶς εἰς μίαν τῶν αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων τυράννων, εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ τυράννου τῆς Συκουῖνος Κλεισθένης. Εἶνε ὡραία ἡ ἐποχὴ ἐκείνη τῶν τυράννων. Μὴ σας τρομάξῃ ἡ λέξις. Οἱ αἰφνίδιοι ἐκεῖνοι βασιλεῖς, οἱ ὁποῖοι κατορθόνουσι, στηριζόμενοι εἰς τὴν δύναμιν τοῦ δήμου, νὰ γείνωσιν ἡ γέφυρα τῆς ὀλιγαρχίας πρὸς τὴν δημοκρατίαν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, οἱ κατορθόνοντες νὰ πῆξωσι καὶ δυναστείαν ἐπὶ μίαν ἢ δύο γενεὰς, εἶνε οἱ προστάται τῶν τεχνῶν καὶ γραμμάτων, οἱ εὐφημούμενοι ὑπὸ τῶν ποιητῶν. Τοῦτο συμβαίνει καὶ εἰς τὸν Κλεισθένην. Εἶνε τόσοσιν γραφικὴ ἢ περιγραφὴ, ἣν μας παρέχει ὁ Ἡρόδοτος, περὶ τῶν γάμων τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ἀγαρίστης, ὥστε ἐρθότατα ἐθεωρήθη, ὅτι πηγὴν εἶχε ποιητικὴν, ποιημά τι ἀπολεσθὲν, τὸ ὅποιον περιέγραφε τοὺς γάμους. Ἡ σελις ἐκείνη εἶνε οἶονεὶ πρόδρομος σελις τῆς ἐρωτικῆς ἀγωνίας τὴν ὁποῖαν παριστᾷ, τοῦ ἀγῶνος, τὸν ὅποιον ἐκθέτει εἰς ἡμᾶς, ὁ μεσαιωνικὸς Ἱρωτόκριτος. Τὰ βασιλόπουλα ἔλης τῆς Ἑλλάδος, οἱ υἱοὶ τῶν τυράννων, τὰ τέκνα τῶν μεγάλων, ἐνδόξων καὶ πλουσίων τυράννων τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἰταλίας, οἱ ἄρχοντες οἱ ἰσχυροὶ τῆς Πελοποννήσου, τῆς βορείου Ἑλλάδος, τῆς Θεσσαλίας, ἔρχονται ὡς μνηστῆρες τῆς ὡραίας Ἀγαρίστης. Ἄλλ' ἡ πόλις, ἡ ὁποία ἐλκύει πρὸ πάντων τὸν μέλλοντα πενθερὸν, ἡ πόλις, ἡ ὁποία

δικαιοῦνται νὰ ἔχη τοὺς μᾶλλον τυχεροὺς μνηστῆρας, εἶνε ἢ πνευματικὴ πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἢ πόλις τῶν Ἀθηναίων. Δύο εἶνε οἱ ἐκεῖθεν μνηστῆρες. Ἐν μέσῳ συμποσίων, ἐν μέσῳ θερμοῦ ἀγῶνος παρουσιάζονται πρὸ τοῦ μέλλοντος πενθεροῦ δύο Ἀθηναῖοι, ὁ Ἴπποκλείδης καὶ ὁ Μεγακλῆς. Ὁ Ἴπποκλείδης, νέος τοῦ συρμοῦ τῶν Ἀθηναίων, πλήρης τόλμης, διατάσσει τὸν μουσικὸν νὰ ψάλῃ ὠρισμένον μέλος, τὴν ἐμμέλειαν, διατάσσει νὰ τῆ φέρῃσι μίαν τράπεζαν, ἀναβαίνει καὶ ἀρχίζει ἐπ' αὐτῆς νὰ ἐπιδεικνύῃ λακωνικὰ σχημάτια. Ὁ πενθερὸς συνοφρυοῦται καὶ λέγει πρὸς αὐτὸν, ὅτι ἀπωρχήσατο τὸν γάμον, δῆλα δὴ ὅτι μὲ τὰ χορευτικὰ του τολμήματα ἔχασε τὴν νύμφην. Ἡ ὑπερηφάνεια τοῦ Ἴπποκλείδου δὲν ἐκάμφθη, ἀλλ' εἶπε τὸ παροιμιώδες ἔκτοτε καταστὰν «Οὐ φροντὶς Ἴπποκλείδῃ», καὶ ὁ Κλεισθένης ἔστρεψε τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν ὑπερήφανον Μεγακλέα, εἰς ὃν ἔδωσε τὴν θυγατέρα, ἣτις ὑπῆρξεν ἡ ὁμώνυμος μάμμη τοῦ μεγίστου τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, τοῦ Περικλέους. Ἡ εἰκὼν εἶνε ἐτοίμη. Ὁ Ἴπποκλείδης ἐπὶ τῆς τραπέζης, ὁ Μεγακλῆς πλησίον αὐτοῦ ἀγέρωχος, ὑπερήφανος, μὴ φοβούμενος τὸν ἀνταγωνισμὸν τοῦ νέου τοῦ συρμοῦ, καὶ ὁ σοβαρὸς Κλεισθένης μὲ ἀρκετὰ δξυδερκῆς βλέμμα πατρὸς στέργοντος τὴν θυγατέρα καὶ δυναμένου νὰ διακρίνῃ τὸν καλὸν γαμβρὸν, παρέχουσιν ὠραῖον θέμα εἰς τὸν χρωστῆρα τοῦ ζωγράφου.

Διάφοροι αἱ σκηναί, τὰς ὁποίας μᾶς παρουσιάζει ὁ Πλούταρχος, σκηναί συχνόταται παρ' αὐτῷ. Εἶνε πινακοθήκη ὄλη, ἢ τειρὰ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ. Ἐκλέγω μίαν τῶν εἰκόνων, ἃς μας παρέχει σχεδὸν ἐτοίμους. Εἶνε ἡ κηδεῖα τοῦ Φιλοποίμενος. Ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος τῶν Ἀχαιῶν, ἀγωνιζόμενος νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἀχαικὴν συμμαχίαν εἰς ὄλην τὴν Πελοπόννησον, ἐξουσιάζας μέχρι τῆς Λακωνικῆς, ἀναγκάσας τοὺς Σπαρτιάτας νὰ ταχθῶσιν εἰς τὴν ἀχαικὴν συμμαχίαν, ἠττᾶται ἐν Μεσσηνίᾳ. Ὁ ἀρκετός τῶν Μεσσηνίων Δεινοκράτης τὸν ἐμβάλλει εἰς σκῆτεινὴν φρουρακτῆν, οὔτε φῶς οὔτε θύραν ἔχουσαν, τὸν λεγόμε-

νον θησαυρόν. Μετ' ὀλίγον στέλλει δοῦλον, ὅστις δίδει εἰς αὐτὸν τὸ φάρμακον. Ὁ Φιλοποίμην θνήσκει. Ἡ Πελοπόννησος ἐλόκληρος, πάντες οἱ Ἀχαιοὶ συμπονοῦσι, πάντες θρηνοῦσι τὸν ἄνδρα, τὸν ἥρωα. Ἀναγορεύουσι στρατηγὸν τὸν Λυκόρταν, καὶ ὁ Λυκόρτας ἐν μέσῳ τοῦ γενικοῦ πένθους τῶν Ἀχαιῶν εἰσορμᾷ εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ νικᾷ τοὺς φονεύσαντας τὸν Φιλοποίμην. Ὁ νεκρὸς καίεται, καὶ τὰ λείψανα αὐτοῦ ἐμβάλλονται εἰς ὕδριαν. Πατρις τοῦ Φιλοποίμενος ἦτο ἡ Μεγάλη πόλις, ἧς τὴν θέσιν κατέχει σήμερον τὸ χωρίον Σινάνου. Ἡ κηδεῖα εἶνε μεγαλοπρεπής. Ἐρχονται οἱ πολῖται ὄλων τῶν πόλεων ἐκ τῶν χωρίων ὀπόθεν διήλθεν ἡ κηδεῖα, προηγούμενοι στρατιῶται δαφνοστεφεῖς μὲ πλήρη τὴν σκευὴν αὐτῶν. Ἡ ὕδρια εἶνε μόλις δρατὴ, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ταινιῶν καὶ τῶν στεφάνων, καὶ τὴν ὕδριαν ἐκείνην κρατεῖ εἰς τὰς μικράς τοῦ χεῖρας νεαρὸν παιδίον, ἐν ᾧ ὑποφαίνεται ἤδη ὁ μέγας ἀνὴρ τῆς αὔριον. Εἶνε ὁ υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀχαιῶν Λυκόρτα, εἶνε ὁ Πολύβιος, ὁ μέλλων μέγας ἱστορικός. Ἡ κηδεῖα προχωρεῖ οὕτως ἐν μέσῳ γενικοῦ πένθους· ἀλλ' εἶνε ὑπερήφανοι οἱ Ἀχαιοὶ, κηδεύοντες τὸν μέγαν στρατηγόν. Οὔτε δεικνύουσι τὸ πολὺ τοῦ πένθους, οὔτε γαυριῶσιν ἐπὶ τῇ νίκῃ, ἧτις ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ κηδεύσωσιν οὕτως ἐπιφανῶς τὸν ἀτυχήσαντα στρατηγόν. Ἡ εἰκὼν, ὡς βλέπετε, εἶνε καὶ αὐτὴ ἐτοίμη. Ὁ Ἕλληνας ζωγράφος δὲν ἔχει παρὰ νὰ θέσῃ τὰ χρώματα εἰς τὴν σελίδα τοῦ Πλουτάρχου.

* Ἄλλη ὥραία σκηνὴ παρὰ τῇ Πλουτάρχῃ εἶνε ἡ θριαμβευτικὴ πομπὴ τοῦ Λευκίου Αἰμιλίου Παύλου. Εἶνε ὁ νικητὴς τῶν Μακεδόνων, ὁ Ῥωμαῖος ὑπάτος, ὅστις τὸ ἔτος 168 π. Χ. ἐνίκησε τὸν τελευταῖον βασιλέα τῶν Μακεδόνων παρὰ τὴν Πύδναν. Δειλὸς ὁ Περσεύς, ὁ ἀνάξιος ἀπόγονος τῶν Μακεδόνων βασιλέων, ἐν ᾧ ἠδύνατο νάντιμετρηθῆναι πρὸς τὸν Ῥωμαῖον, νικᾶται ἄνευ οἴκτου ὑπὸ τοῦ Λευκίου Αἰμιλίου Παύλου. Εἰκοσακισγίλιοι νεκροὶ καλύπτουσι τὸ πεδῖον τῆς μάχης, εἰς ἑνδεκα

χιλιάδας ἀνέρχονται οἱ αἰχμάλωτοι. Δὲν εἶχεν ἐπιστῆ, ὡς βλέπετε, ἀκόμη εὐτυχῶς ὁ χρόνος, καθ' ὃν οἱ νεκροὶ καὶ οἱ αἰχμάλωτοι ἐν πολέμοις, ὡς ὁ σημερινός, ὁ ἐκραγεῖς, οὕτως εἶπεῖν, ὡς ἀπὸ τῶν ἑπτὰ σαλπύγγων τῆς Ἀποκαλύψεως, μετροῦνται κατὰ μυριάδας πολλάς. Μεταξὺ τῶν ἠττηθέντων ἐκείνων ὁ ἐπιφανέστατος εἶνε αὐτὸς ὁ βασιλεύς. Δειλὸς φεύγει μετὰ τῶν οἰκείων εἰς τὴν Σαμοθράκην, ἀλλὰ συλλαμβάνεται ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἀπάγεται εἰς τὴν Ῥώμην. Διαρρυθμίσας τὰ πράγματα ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ὑποδουλώσας τὴν Ἡπειρον ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἐπέστρεψεν εἰς Ῥώμην. Ἡ πομπὴ αὐτοῦ ὑπῆρξε πανηγυρικῆ, τρεῖς ὅλας ἡμέρας διαρκέσασα. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε ῥιφθῆ εἰς τὰς φυλακὰς ὁ Περσεύς. Δακρύων τὴν προτεραίαν τῆς πομπῆς, παρακαλεῖ τὴν νικητὴν νὰ μὴ τον διαπομπεύσῃ. Μειδιῶν χαιρεκάκως ὁ Δεύκιος εἶπεν εἰς αὐτὸν, ὅτι καὶ πρότερον θὰ ἠδύνατο νὰποφύγῃ τὴν διαπόμπειν καὶ τότε ἀκόμη, ἂν ἤθελεν, ὑπονοῶν τὴν αὐτοκτονίαν, τὴν ὁποίαν ἀπέφευγεν ὁ δειλὸς ἠττημένος, ὑπὸ κενῶν διαβουκολούμενος ἐλπίδων. Καὶ ἤρχισεν ἡ πομπὴ ἡ τριήμερος. Τὴν πρώτην ἡμέραν διακόσια πεντήκοντα ζεύγη παρήλθον πρὸ τῶν ὀμμάτων τῶν ἐκπλήκτων Ῥωμαίων, ἐφ' ὧν ἐκομίζοντο ἀνδριάντες καὶ ζωγραφίαι καὶ κολοσσοί, ἐν ᾗ αἱ πύλαι τῶν ναῶν ἦσαν ἀνοικταὶ καὶ οἱ ναοὶ κατάμεστοι στεφάνων καὶ θυμιαμάτων. Ἡ πόλις ὅλη ἔβριθε λαοῦ συνωστιζομένου, καὶ μόλις συνεκρατεῖτο ἡ τάξις ὑπὸ τῶν ὑπηρετῶν καὶ δορυφόρων. Ἡ πομπὴ ὑπῆρξε μεγαλοπρεπῆς. Ἐπὶ τῶν διακοσίων πεντήκοντα ἐκείνων ζευγῶν ἐστοιβάζοντο τὰ λάφυρα τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἡπείρου. Ἡ ὑστεραία παρουσιάζει πρὸ τῶν ὀμμάτων τῶν Ῥωμαίων τὴν ἐμφάνισιν πλήθους ἄλλων λαφύρων τῶν ἠττημένων. Εἶνε ὄπλα τῶν Μακεδόνων ἐφ' ἀμαξῶν, μαρμαίροντα ὑπὸ χαλκοῦ νεοσμήκτου καὶ σιδήρου, κράνη καὶ ἀσπίδες καὶ θώρακες καὶ κνημίδες καὶ φαρέτραι μετὰ ἵππικῶν ἀναμεμιγμέναι χαλινῶν καὶ ξίφη καὶ σάριτσαι. Ἡ κροῦσις αὐτῶν πρὸς ἄλληλα κατὰ τὴν κίνησιν τῶν ἀμαξῶν ἐμ-

πνέει τὸν τρόμον, ὡς εἰ μὴ εἶχον νικηθῆ οἱ ἠττηθέντες οἱ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα ἔχοντες ὄπλα. Ἔινε ἀγγεῖα παμμέγιστα μεστὰ νομισμάτων ἀργυρῶν, ἑπτακόσια πεντήκοντα τὸν ἀριθμὸν, ὧν ἕκαστον ἐβαστάζετο ὑπὸ τεσσάρων ἀνδρῶν, καὶ ἄλλα λάφυρα παντοῖα, πᾶν ὃ τι ἠδύνατο νὰ καταπλήξῃ καὶ νὰ θέλῃ τοὺς θεατάς. Ἀλλὰ τὸ ἐπιφανέστατον μέρος τῆς πανηγύρεως τοῦ θριάμβου ὑπῆρξεν ἡ τρίτη ἡμέρα. Προηγούντο σαλπικταὶ σαλπίζοντες μέλος πολεμικὸν, καὶ εἶποντο βόες ἔχοντες τὰ κέρατα χρυσᾶ καὶ ἐστεμμένοι, ἀγόμενοι δὲ ὑπὸ νεανίσκων ἐστολισμένων ὡς πρὸς ἱερουργίαν, μετὰ παιδῶν κομιζόντων ἀγγεῖα πρὸς σπονδὴν ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ, καὶ κατόπιν ἄνδρες φέροντες ἑβδομήκοντα καὶ τρία ἀγγεῖα παμμεγέθη πλήρη νομισμάτων χρυσῶν. Τέλος μετὰ τὴν ἐπίδειξιν περιφανῶν πολυτελῶν σκευῶν καὶ τῶν χρυσωμάτων τῆς βασιλικῆς τραπέζης τοῦ Περσέως εἶπετο τὸ πανηγυρικώτατον τῶν θεαμάτων, ὁ θριαμβεύων στρατηγός. Προηγούντο δ' αὐτοῦ τετρακόσιοι χρυσοὶ στέφανοι, οὓς εἶχον στείλει αἱ πόλεις ὡς ἀριστεία νίκης μετὰ πρεσβειῶν, καὶ εἶπετο κατὰ λόχους ὁ στρατὸς δαφνηφορῶν καὶ ἄδων ἄσματα σκιπτικὰ καὶ παιᾶνας ἐπινικίους. Ἐφέρετο δ' ὁ νικητῆς ὄρλιος ἐπὶ τοῦ ἄρματος, φέρων ἀλουργίδα χρυσόπαστον καὶ προτείνων διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς κλῶνα δάφνης. Ἀλλὰ τοῦ νικητοῦ προεπορεύετο πεζὸς ὁ ἠττημένος βασιλεὺς, φέρων φαιᾶν ἐσθῆτα δούλου καὶ κρηπίδας ἐπιχωρίους, ἔχων κατακεκλιμένην τὴν κεφαλὴν καὶ παραπεπληγμένην δίκην ἀλλόφρονος τὴν ὄψιν. Τὸ δὲ μάλιστα δυνάμενον νὰ συγκινήσῃ τοὺς θεωμένους, καίπερ ὑπερηφανευομένους ἐπὶ τῇ νίκῃ τοῦ Μακεδονομάχου, ἦτο τὸ θέαμα τῶν τέκνων τοῦ Περσέως, ἀνηλίκων παιδίων, τὰ ὁποῖα διέκρινον οἱ θεαταὶ περιστοιχιζόμενα ὑπὸ πλήθους τροφέων καὶ διδασκάλων δεδακρυμένων καὶ ὀρέγοντα χάριν οἴκτου πρὸς τὰ πλῆθη, τὰς χεῖρας αὐτῶν τὰς παιδικάς.

Δὲν εἶνε καὶ αὕτη ἡ εἰκὼν, ἡ εἰλημμένη ἐκ τοῦ Πλουτάρχου μὲ ἑλίγγην διαφορὰν λέξεων, σχεδὸν ἐτοιμή, ὅπως ἀγαλάβῃ τὴν

ζωγράφησιν αὐτῆς ἄλλος καλλιτέχνης; Ἀλλὰ τοιαύτας σκη-
 νάς, τοιαύτας ζωγραφίας θυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ἐν οἰαδήποτε
 σελίδι τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων.
 Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν παρεστάθη ἐν τῷ Βασιλικῷ θεάτρῳ δράμα
 ἀρχαῖον, οὗ τῆς σκηνηκῆς προετοιμασίας εἶχεν ἐπιμεληθῆ ἡ
 Δάϊρπφελδ, καὶ ἐνθυμούμεθα ὅλοι τότε παρασταθὲν τὸ ἀρχαῖον
 δράμα μὲ στολὰς τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων. Εἶνε ζήτημα βε-
 βαιῶς πῶς πρέπει νὰ παριστάνωνται καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν
 ἐνδυμασίαν τὰρχαῖα δράματα, ἀν δῆλα δὴ πρέπει νὰ διδάσκων-
 ται μὲ στολὰς τῶν χρόνων τῶν ἱστορικῶν, καθ' οὗς ἐγράφησαν,
 ἢ μὲ τὰς στολὰς τῶν μυθικῶν ἡμερῶν, εἰς ἃς ἀναφέρονται οἱ
 ἀρχαῖοι τραγικοί. Τὸ δεύτερον ἐκρίθη πρεπωδέστερον κατὰ τὴν
 περίστασιν ἐκείνην, καὶ εἶδομεν τὰς μεγάλας περικεφαλαίας, τὰς
 χρυσᾶς ἐσθῆτας τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων. Μεταβῆτε μὲ τὸν
 ζωγράφον ὑπὸ τὰ τείχη τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, καὶ
 παρακαλέσατέ τον νὰ καθήσῃ ἐκεῖ καὶ ἐμπνευσθῆ, ἀφ' οὗ πρῶ-
 τον λάβῃ ἀκτίνας καὶ φῶς εἰς τὴν ψυχὴν του ἐκ τῆς μυκηναϊ-
 κῆς συλλογῆς τοῦ Κεντρικοῦ μουσείου καὶ ἀναπολήσῃ τὴν
 ἡμέραν, καθ' ἣν ἡ Κλυταιμῆστρα ἐφόνευε τὸν Ἀγαμέμνονα,
 καὶ συνδυάσῃ αὐτὴν καὶ τὸ ἐρωτικόν τῆς πάθος μὲ τὸν Αἰγι-
 σθον καὶ φαντασθῆ ἐν μέσῳ τῆς τραγικῆς ἐκείνης σκηνῆς τὰ
 πάντα χρυσᾶ, χρυσᾶ τὰ σκεύη, χρυσᾶ τὰ σκῆπτρα, χρυσοῦν
 τὸν κόσμον ὅλον, ὡς ἐκπλήσσει ἡμᾶς ὁ χρυσοῦς ἐν τῷ μου-
 σεῖῳ τῶν Μυκηνῶν. Καὶ ἔπειτα ἄς μεταστῆ ἡ φαντασία αὐτοῦ
 ἀπὸ τῶν τειχῶν τῶν Μυκηνῶν εἰς τῆς Τροίας τὰ τείχη, καὶ ἄς
 ἴδῃ ἐκεῖ μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς φαντασίας, ἀνοίγων τὸν Ὅμη-
 ρον, τὴν ὠραίαν σκηνὴν τοῦ 2 τῆς Ἰλιάδος, ἐν ἣ ἔχομεν τὸν
 Ἔκτορα ἀποχαιρετίζοντα τὴν Ἀνδρομάχην, καὶ ἄς παραστήσῃ
 τὴν ὀρειστὴν ἐκείνην, τὴν τρυφερὰν σκηνὴν τῶν ἐρώτων συ-
 ζύγων, καὶ τὸ μικρὸν τέκνον, τὸ ὅποιον θὰ ἐφοβεῖτο βεβαίως
 τοῦ πατρὸς, ἀποχωριζομένου ἀπὸ τῆς συζύγου, τὸ ὑψηλὸν κρά-
 νος καὶ τὴν κινουμένην αὐτοῦ ἔππουριν, τὴν λοφίαν τοῦ κράνους

τοῦ κρυθαϊόλου Ἴκτωρος. Καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἀπέθηκε χαμαὶ τὸ κράνος ὁ Ἴκτωρ, καὶ μάλιστα δὲν ἠησμονεῖ ὁ ποιητὴς νὰ παραστήσῃ αὐτὸν ἀναλαμβάνοντ' αὐτὸ, ὅτ' ἐτελείωσεν ἢ συνέντευξις, ὅτε τὸν ἔρωτα ἔπρεπε νὰ διαδεχθῇ ὁ πόλεμος, ὅτε ἦλθεν ἢ ὄρα νὰ ὑποχωρήσῃ ἢ συζυγικὴ στοργὴ εἰς τὸ καθήκον πρὸς τὴν πατρίδα.

Κατὰ ταῦτα ἐν οἰκδηρῶτε σελίδι τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας, ἐν πάσῃ σελίδι τῆς πατρῴου ἱστορίας δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ζωγραφίας ἐτοίμους. Ἄν ἐκ τῶν ἀρχαίων ἤδη χρόνων θελήσωμεν νὰ λάβωμεν ἄλλο θέμα, δυνάμεθα ἀπὸ τῆς Τροίας καὶ τῶν Μυκηνῶν νὰ καταβῶμεν κάτω εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Πολιορκουνοῦσι δέκα ἐπτὰ ἔτη οἱ Μεσσηνιοὶ ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν. Ὁ Ἄριστομένης ἔχει πράξει ὁ τι ἦτο δυνατὸν, θαύματα ἀνδρείας, ἀξία ποιητικῆς γραφίδος, οἷα ὑπῆρξεν ἢ τοῦ Κρητὸς Ῥιανοῦ, παρ' οὗ ἦντλησε κυρίως τὴν περιγραφὴν τοῦ δευτέρου Μεσσηνιακοῦ πολέμου ὁ μεταδοὺς εἰς ἡμᾶς αὐτὴν Πausanias. Τὰ πάντα μάτην. Δὲν ἦτο δυνατὸν πλέον νὰ σώσῃ τὴν Μεσσηνίαν, ἐγκλεισμένος ἐν μέσῳ πτυχῶν ὑψηλοῦ ὄρους, λούοντος τοὺς πρόποδας εἰς τὰ ὕδατα τῶν παραποτάμων τῆς Νέδας, ἐξερχομένης ἐκ τῶν φαράγγων τοῦ ἀρκαδικοῦ Λυκαίου.

Παρουσιάζεται τότε ἡ τελευταία σκηνὴ τοῦ δράματος, ἡ παράδοσις τῆς Εἴρας. Ὁ Ἄριστομένης ἐξέρχεται μὲ κεκλιμένην τὴν κεφαλὴν, μὲ καταβεβιχασμένον τὸ δόρυ, δεινύων, ὅτι εἶνε πλέον ὁ ἠττημένος βασιλεὺς λαοῦ δεδουλωμένου. Καὶ ἔπονται εἰς αὐτὸν αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ ἐν μέσῳ τῶν στρατιωτῶν τεταπεινωμένων. Ἡ παράδοσις τῆς Εἴρας, τὸ τέλος τοῦ δευτέρου Μεσσηνιακοῦ πολέμου εἶνε ὡραία εἰκὼν, ἀνταξία μεγάλου ζωγράφου.

Ὁ νοῦς μας φέρεται ταχὺς, διότι καὶ ἡ ὥρα παρέρχεται ἀπὸ τῶν σκηνῶν ἐκείνων εἰς τὰ παράλια τῆς Γαλλίας. Τίς δὲν γινώσκει, ὅτι ἡ Μασσαλία εἶνε κτίσμα ἑλληνικόν; Εἴτερ τις καὶ ἄλλη τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν δύναται νὰ μας δείξῃ τὴν.

μεγάλην σημασίαν τῶν ἑλληνικῶν ἐκείνων κτισμάτων, πῶς οἱ Ἕλληνες, μεταβαίνοντες εἰς χώρας σπανίως ἐντελῶς ἀκατοικήτους καὶ συνήθως οἰκουμένους ὑπὸ λαῶν ἐπιχωρίων, εἶχον νὰ παλαίωσι καὶ πολεμήσωσι διὰ νὰ κτίσωσι μίαν πόλιν. Ἀλλὰ τὰ ὄπλα των δὲν ἦσαν πάντοτε ὄπλα σιδήρου καὶ χαλκοῦ· ἦσαν πολλάκις ὄπλα τοῦ κάλλους, τῆς ἀληθείας, τοῦ πολιτισμοῦ. Τοιαύτην εἰκόνα μᾶς παρέχει ἡ κτίσις τῆς Μασσαλίας. Οἱ κτίσται αὐτῆς εἶνε οἱ Φωκαεῖς, οἱ κάτοικοι τῆς Φωκαίας τῆς Ἰωνίας, οἵτινες, ὅτε μετέβη ἡ περσικὴ δύναμις νὰ ὑποδουλώσῃ τὴν Ἰωνίαν, ἐνόμισαν καθήκον αὐτῶν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν. Ἦσαν οἱ πολῖται τῆς πόλεως ἐκείνης, οἵτινες οὐδὲ νὰ κοῦσωσιν ἤθελον διαμονὴν ἐν πατρίδι δεδουλωμένῃ. Καὶ ἐπιβιάσαντες εἰς τὰ πλοῖα τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα καὶ πᾶσαν τὴν κινητὴν οὐσίαν καὶ τὰ ἀγάλματα τῶν ναῶν, ἔρριψαν μύδρον σιδηροῦν εἰς τὴν θάλασσαν, λέγοντες, ὅτι τότε μόνον θὰ ἐπέστρεφον, ὅτ' ἐκεῖνος ὁ μύδρος ἤθελεν ἀναβῆ καὶ πάλιν ἐκ τοῦ πυθμένου εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Ἀλλ' ὁ νόστος τῆς πατρίδος εἶνε γλυκὺς, καὶ μετενόησαν οἱ Φωκαεῖς, καὶ, ἐπίορκοι γενόμενοι, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν ποθητὴν πόλιν. Οἱ ἀγῶνες αὐτῶν ἐξηκολούθησαν· εἶνε οἱ κτίσται τῆς Ἀλαλίας εἰς τὴν Κύρνον καὶ τὴν σημερινὴν Κορσικὴν, εἶνε οἱ οἰκισταὶ πόλεως κτισθείσης εἰς τοὺς ὀρίζοντας ὅπου κυριαρχοῦσιν οἱ Φωκαεῖς, καὶ φοβερὸς ἀγὼν κατὰ θάλασσαν ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Ἀλαλίαν, καὶ τὴν ἐγκαταλείπουσιν ἀφ' οὗ ἐνίκησαν, ἀλλ' ἐνίκησαν νίκην καθμεῖαν. Μὲ συντετριμμένα τὰ πλοῖά των, μὲ σκάφη κινδυνεύοντα νὰ καταδυθῶσιν ἐγκατέλιπον τὸ νέον κτίσμα μετὰ τοιαύτην ναυμαχίαν, ἅμαχοι τὸ ἐξῆς, ἀλλὰ νικηταὶ καὶ ὑπερήφανοι. Οἱ ἀγέρωχοι λοιπὸν ἐκεῖνοι Φωκαεῖς εἶνε οἱ κτίσται τῆς Μασσαλίας. Ὅτι ὠραῖον ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ὁ κόσμος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εὐρίσκεται ἐν τῇ Ἰωνίᾳ. Ὁ Εὐξενὸς εἶνε ὁ ἀνδρεῖος ἡγέτης τῶν ἀποίκων, φθάσας εἰς τὴν γῆν τῶν Λιγύων εἰς τὰ παράλια τῆς Γαλατίας μετὰ τῶν ἀποίκων. Ὁ βασιλεὺς

Νάνος ἔχει νὰ νυμφεύσῃ κόρην νεαρὰν, καὶ κατ' ἐντολὴν τοῦ πατρὸς ἢ θυγάτηρ μέλλει νὰ λάβῃ σύζυγον ἐκεῖνον, ὅστις θὰ ἤρρεσεν εἰς αὐτήν, προσφέρουσα εἰς αὐτὸν κύπελλον οἴνου. Τὰ πάτρια ἔθιμα τῶν Γαλατῶν ἦσαν, βλέπετε, τόσο ἀπλᾶ. Ἡ ἀφιξίς τῶν ὠραίων Φωκαέων, πρωτοστατοῦντος τοῦ νεαροῦ καὶ ἐξηγουενομένου Εὐξένου, τοῦ ἀντιπροσωπεύοντος ὅλον τὸ κάλλος καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἰωνίας, ἐκπλήσσει τὴν κόρην, καὶ ἡ Πρῶτις δίδει τὸ κύπελλον εἰς τὸν Ἑλληνα κτίστην τῆς Μασσαλίας. Καὶ ἐδῶ ἔχομεν ἐτοιμὴν ζωγραφίαν. Πρὸςεξε, μόνον, ὡς ζωγράφος, πολὺ εἰς τὴν διαφορὰν τῶν ἐνδυμασιῶν. Παράστησε τὸν ὠραῖον καὶ νεαρὸν ἡγέτην τῶν Φωκαέων ἐνδεδυμένον μὲ τὴν ἰωνικὴν αὐτοῦ ποδήρη τότε στολὴν καὶ τοὺς σχεδὸν ἀγρίους ἀκόμη Γαλάτας περιθεβλημένους δορὰς ζήων, καὶ οὐχ ἤττον τῆς θυγατρὸς ἐκπληκτον πρὸς τὴν θέαν τῶν ὠραίων ἐκείνων Ἰώνων τὸν πενθερὸν, ἔχοντα κάτι τὸ ἀγριον ἴσως ἐν τῇ μορφῇ, ἴσως φέροντα μακρὰν γενειάδα, ἴσως ἐνθυμίζοντα ἡμᾶς τὸν μεσαιωνικὸν Βαρβαρόσαν.

Καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν πόσα καὶ πόσα θέματα δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ παραλάβῃ ὁ ζωγράφος, καὶ τὰ περισσότερα ἐκ τῆς θαυμαστῆς ἐκείνης ἐποχῆς, καθ' ἣν κυριαρχεῖ ὁ δημοκρατικὸς μονάρχης, ὁ Περικλῆς. Ἐκ τῶν πολλῶν σκηνῶν, αἷς θὰ ἠδύνατο νὰ παραστήσῃ ὁ ζωγράφος, θὰ συνεβούλευον αὐτὸν νὰ ἐκλέξῃ μίαν, τὴν συγκινητικωτάτην ἴσως πασῶν. Ὁ Περικλῆς εἶνε, ὡς παριστάνει αὐτὸν ἡ ἀρχαία παράδοσις, ὁ ἀνὴρ ὁ ἀκλόνητος καὶ ἀπαρασάλευτος ὑπὸ τῶν παθῶν τῆς ἡμέρας, ὁ ἀτεγκτος κυβερνήτης, ὁ ἀπαρακλήτους τοῦ καθήκοντος ἐκτελεστής. Τίποτε δὲν φαίνεται τάρασσον αὐτὸν, οὔτε στοργὴ οἰκογενειακῇ, οὔτε τὰ συναισθήματα τοῦ πλήθους, εἴτ' ἐνθουσιῶδῶς σαγηνευομένου ὑπὸ τοῦ Ὀλυμπίου κυβερνήτου, εἴτε στρέφοντός ποτ' ἐναντίον αὐτοῦ τὰ βέλη τῆς ὀργῆς, οὔτε τὰ πλήγματα τῆς κωμῆδος. Ἀλλὰ τὸν δῆμον ἐκεῖνον, ὃν ἀντιμετωπίζει πάντοτε θαρραλέος, τὸν συλλογίζεται, τὸν εὐλαβεῖται· ἔχει πάντοτε κατὰ

νοῦν, ὅτι πρόκειται νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς ἀνδρας Ἀθηναίους. Ἄλλ' ἔρχεται ὥρα, καθ' ἣν, ἐπικειμένου τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅλη ἡ πρὸς αὐτὸν στοργὴ τῶν Ἀθηναίων, ὅλος ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ εὐλάβεια πρὸς τὸν καλλωπίσαντα καὶ μεγαλύνοντα τὰς Ἀθήνας χαλαροῦνται. Ἡ ἀφοσίωσις μεταβάλλεται εἰς ἀγανάκτησιν. Ὁ οἶκος τοῦ δημοκρατικοῦ μονάρχου σαλεύεται ὑπὸ τῶν λοιδοριῶν καὶ τῶν συκοφαντιῶν ἀναξίου υἱοῦ. Ἡ κωμῶδία σωρεῖ τὰ σκώμματα αὐτῆς ἐναντίον τοῦ μεγάλου υἱοῦ τοῦ Ξανθίππου. Ὁ βυρσοδέφης δημαγωγὸς Κλέων πλήσσει τὸν ἀπαράμιλλον ἀντίπαλον. Πάθη ἄγρια ἐργιάζουσιν ἐν τῇ πεπολιτισμένη πόλει, καὶ ἐκρήγνυνται κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Περικλέους. Ὁ μάντις Διοπίθης συνενόνει τοὺς παλαιστρόπους θιασώτας τῆς πίστεως ἐν ἀντικολιτεύσει κατὰ τοῦ πανισχύρου. Ἄλλοι ἀνακυκῶσι τὰ πάθη τοῦ δήμου. Τὰ βέλη ἄλλοτε μὲν στρέφονται κατὰ τοῦ διδασκάλου τοῦ Περικλέους, τοῦ Ἀναξαγόρου, ὡς δῆθεν ἀσεβοῦντος πρὸς τοὺς θεοὺς, ἄλλοτε δὲ προσβάλλεται ὁ μέγας συνεργάτης τοῦ Περικλέους ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ μεγάλου προγράμματος τοῦ καλλωπισμοῦ τῶν Ἀθηναίων, ὁ Φειδίας, ὡς δῆθεν καταχρασθεὶς μέρος τοῦ χρυσοῦ τοῦ προωρισμένου διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ χρυσελεφαντίνου ἀγάλματος τῆς θεᾶς. Τέλος συκοφαντεῖται καὶ πλήσσει αὐτὴ ἡ σύζυγος τοῦ Περικλέους, ἡ εὐγενὴς Ἀσπασία. Θρασοὺς κωμῶδοποιὸς καταγγέλλει αὐτὴν ἐπὶ ἀσεβείᾳ καὶ ὅτι εἰς ἤγειν ὑπὸ τὴν συζυγικὴν στέγην γυναίκας Ἀθηναίων πολιτῶν. Ἡ κατηγορία εἶνε φανερά, ἡ συκοφαντία παρὰ πολὺ μεγάλη. Ἡ δίκη εἶνε ἡ μεγίστη πασῶν ἃς ὑπέστη ἐν τῷ προσώπῳ τῶν περὶ αὐτὸν ὁ Ὀλύμπιος Περικλῆς, βλέπων συκοφαντούμενην αὐτὴν τὴν τιμὴν τοῦ οἴκου του. Παρουσιάζεται ὁ ἴδιος συνήγορος τῆς γυναίκης ἐν τῷ δικαστηρίῳ, καὶ ἐν μέσῳ ἐκφωνῶν ὑπὲρ τῆς ἀγαπώμενης ἕνα τῶν ῥητορικωτάτων αὐτοῦ λόγων δακρύει ὁ ἀκαμπτος, ὁ ἀκλόνητος, ὁ τοσαύτας ὑποστάς θυέλλας χωρὶς νὰ μειδιάσῃ ποτὲ ἢ δακρύσῃ. Κλαίει ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν σύζυγον, κλαίει, θέλων

νά συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῆς συκοφαντουμένης θυγατρὸς τοῦ Μιλησίου φιλοσόφου Ἀξιόχου. Ἡ Ἀσπασία ἠθωώθη. Ἡ δίκη τῆς Ἀσπασίας, ἡ ἀθώωσις αὐτῆς, ὁ Περικλῆς δακρῶων, εἶνε, νομίζω, ζωγραφία δυναμένη νὰ συγκινήσῃ καὶ νὰ θέλξῃ.

Καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἱκανὰς ζωγραφίας. Ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου παρέχει ἡμῖν ὠραῖαν εἰκόνα, καὶ μεταξὺ ἄλλων ἐδόθη ποτὲ ὡς θέμα ζωγραφικοῦ διαγωνισμοῦ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπείας ἐκείνης, τῆς ἐν Παρισίοις, ἣτις ὀρίζει τὰ θέματα εἰς τοὺς διακριθέντας περὶ τὰς σπουδὰς αὐτῶν ζωγράφους, εἰς οὓς δίδεται τὸ λεγόμενον ἔπαθλον τῆς Ῥώμης χάριν συνεχίσεως τῶν καλλιτεχνικῶν σπουδῶν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς καλλιτεχνικῆς κινήσεως, ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Ἰταλίας, ὡς ἄλλως ἢ αὐτῇ ἐπιτροπεία κατ' ἄλλην εὐκαιρίαν ὤρισεν ἄλλο ὠραῖον θέμα, τὸν θάνατον τοῦ Δημοσθένους. Ἡ σκηνὴ τῶν τελευταίων στιγμῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶνε πράγματι ἀξία ζωγραφίας. Κατάκειται ἐπὶ τῆς κλίνης ἑπτὰ ἡδὴ ἡμέρας. Ὁ πυρετὸς ἔχει λυμάνει τὸ εὖρωστον ἐκεῖνο σῶμα τοῦ ἀτρομήτου στρατηλάτου τὸ ἐπὶ τσσαύτας στρατείας καὶ τσσαύτα ἔτη κατακαυθὲν ὑπὸ τοῦ ἡλίου, ἀλλὰ μὴ καταβληθέν. Μόνον ἡ νέα διαίτα τοῦ βίου, μόνον ἡ τελευταία σπατάλη τῶν δυνάμεων αὐτοῦ ἔχει κλονήσει τὸ σῶμα ἐκεῖνο. Καταβεδλημένον πρέπει νὰ τον θεωρήσωμεν, ὄχι ἔχοντα τὴν ἀκμὴν ἐκείνην, ἣν παρουσιάζουσι σωζόμενοι ἀνδριάντες, ὄχι τὴν ζωὴν ἐκείνην, τὴν πολύχρωμον δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, τὴν ὅποίαν εἰκονίζει τὸ ὠραῖον μωσαϊκὸν τῆς Νεαπόλεως τὸ παριστάνον μίαν τῶν μαχῶν αὐτοῦ, ἴσως τὴν τῆς Ἴσσοῦ. Εἶνε ἀσθενὴς ὁ πανίσχυρος μονάρχης. Οἱ στρατιῶται αὐτοῦ μανθάνουσιν ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν, οἶοναί δι' ἱατρικῶν δελτίων, τὰ τῆς ὀσημέραι καταπιπτούσης ὑγιείας τοῦ μεγάλου ἀσθενοῦς. Ἡ τελευταία ὥρα ἐδηλώθη ὡς ἐπιστᾶσα πλέον. Οἱ στρατιῶται θορυβοῦσι περὶ τὴν αὐλὴν τοῦ ἀνακτόρου, ὅπου κατάκειται ὁ βασιλεὺς, καὶ ζητοῦσι νὰ ἴδωσιν αὐτόν. Ἀκούει τὸν θόρυβον ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἐπιτρέπει νὰ εἰς-

έλθωσιν. Ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον παρελαύνουσι πρὸ τῆς κλίνης τοῦ μελλοθανάτου, συγκεκινημένοι, δεδακρυμένοι, βλέπόντες ἐκπνέοντα τὸν τοσαύτας νικῆσαντα μάχας, τὸν τοσαύτα κυριεύσαντα φρούρια. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπαίρει ἡρέμα τὴν κεφαλὴν, καὶ μὲ τὴν ἔπαρσιν ἐκείνην τῆς κεφαλῆς καὶ μὲ μικρὰν κίνησιν τῶν ὀφθαλμῶν, σχεδὸν δακρύων, ἀποχαιρετίζει τὸ ἕστατον τοῦς συστρατιώτας. Μετ' ὀλίγον θνήσκει. Ὡς εἶπεν ὁ μέγιστος τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἀρχεται ἡ ἔρις τῶν περὶ αὐτὸν μεγιστάνων, ἡ στάσις τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ἡ συντέλεια τοῦ οἴκου του, ἡ καταστροφή τοῦ βασιλείου. Αἱ τελευταῖαι στιγμαὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου νομίζω ὅτι παρέχουσιν ὠραίαν ζωγραφίαν εἰς τὴν τέχνην νέου Ἑλληνος ζωγράφου.

Ἐκ τοῦ βίου τῆς ἐκκλησίας πολλὰ θὰ ἦσαν τὰ ἄξια ἐκλογῆς θέματα. Ἀλλ' ἐν τῶν ὠραιωτάτων συνδέεται πρὸς τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀνακομιδὴν τῶν λειψάνων Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Εἶχε κλονήσει τὸ βῆμα τῆς ἐκκλησίας ὁ μέγας ἱεράρχης, εἶχε πλήξει εἰς μέσην τὴν γαστέρα πᾶσαν διαφθοράν. Τί πρὸς αὐτὸν ἡ Μάρσα καὶ ἡ Καστρικία καὶ ἡ Εὐγραφία, τῆς αὐτὸ τὸ ὄνομα δεικνύει τὸ ψιμύθιον, δι' οὗ ἔβαπτε τὰς πάρειάς καὶ τοῦς ὀφθαλμοὺς, τί πρὸς αὐτὸν αἱ δέσποιναι τῆς αὐλῆς, αἰτινες περὶ βασιλίσσαν διεστραμμένην, οἷα ἡ Εὐδοξία, δὲν ἡρέσκοντο εἰς τὰς θρησκευτικὰς νοουθεσίας τοῦ Χρυσοστόμου, τί πρὸς αὐτὸν ὁ ἰσχυρὸς Εὐτρόπιος; Ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς ἐκκλησίας εἶχε στραφῆ ὁ μελίρρυτος ἱεράρχης πρὸς τὸν πανίσχυρον ὑπάτον, ἀδιαφορῶν περὶ τῆς εὐνοίας τοῦ βασιλέως πρὸς αὐτὸν, καὶ μὲ τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο *Ματαιότης ματαιοτήτων*, τὰ πάντα ματαιότης κατέδειξεν εἰς τὸν παντοδύναμον τῆς χθὲς πρωθυπουργὸν, ἰκέτην τῆς σήμερον ἐν τῷ ναῷ ὅπου ἀντήχουσι οἱ σθεναροὶ λόγοι τοῦ πατριάρχου, ὅτι οὐδὲν ἦτο ἡ λαμπρὰ τῆς ὑπατείας περιβολή. Ὁ λόγος τοῦ Χρυσοστόμου ὑπῆρξε κεραυνὸς ἐναντίον τοῦ Εὐτρόπιου, καὶ οἶονεὶ βλέπομεν αὐτὸν περι-

τρομον ὑπὸ τὴν ἀγίαν τράπεζαν, πελιδνὸν δάκνην νεκροῦ, καταγοῦντα τοὺς ὀδόντας ὑπὸ τοῦ φόβου. Αὐτὴν τὴν βασιλισσαν ἀποτολμᾷ νὰ ὀνομάσῃ Ἰεζάβελ ὁ πατριάρχης. Ὁ κρατερός του λόγος, ἡ μεγάλη ταυ παρρησία γίνεται ἀφορμὴ τῆς ἐξορίας αὐτοῦ. Ὁ Χρυσόστομος φεύγει εἰς τὰ βουνὰ τῆς Καππαδοκίας. Ἐξόριστος ἐξακολουθεῖ διὰ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ καὶ λόγων νοουθετῶν τὰ πλήθη, ἀναδεικνύμενος χρυσοῦς ἀληθῶς τὸ στόμα. Ἀποθνήσκει ἡ Εὐδοξία, ἀποθνήσκει ὁ Ἀρκάδιος, καὶ ἀναβαίνει ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου ὁ Θεοδόσιος. Παρέρχονται τριάκοντα καὶ ἔν ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἐξοριστοῦ Χρυσοστόμου. Ὁ πατριάρχης Πρόκλος, μαθητὴς καὶ θαυμαστὴς αὐτοῦ, πείθει τὸν Θεοδόσιον νὰ νακομίσῃ τὰ ὄστα τοῦ μεγάλου διδασκάλου, καὶ πείθεται ὁ βασιλεὺς. Λαμπρὰ εἶνε ἡ πομπὴ τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων. Καὶ τὴν στιγμὴν, ἐν τῇ αὐτῇ ἐκείνῃ ναφῇ, ὅπου ἔκειντο τὰ λείψανα τοῦ Ἀρκαδίου καὶ τῆς Εὐδοξίας, καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς πλησιάζει πρὸς τὴν λάρνακα τὴν φέρουσαν τὰ ὄστα τοῦ μεγάλου πατριάρχου, καὶ ἐκεῖ, ὅπου κατάκειται πρὶν ταφῇ ἡ λάρναξ, ἀποδύεται τὴν ἰδίαν πορφύραν καὶ σκέπει δι' αὐτῆς τὸ θνητὸν σκήνωμα τοῦ Χρυσοστόμου, ζητῶν συγκεκινημένος συγγνώμην ὑπὲρ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς, οἵτινες εἶχον ἀδικήσει τὸν περιφανῆ ἱεράρχην, τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ νεκρὸς ἐξόριστος τῆς χθὲς οἶοναι ἀνελάμβανε καὶ πάλιν τὸν θρόνον του, καὶ ἡ βασιλικὴ πορφύρα ἐκάλυπτε τὸν βασιλέα τῶν πατριαρχῶν, ὡς ὀρθῶς ἀνεβόησαν τὰ πλήθη ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς ἐκκλησίας. Ἡ στιγμὴ ἐκείνη τοῦ ἀποβάλλοντος τὴν ἰδίαν πορφύραν βασιλέως, ἡ λάρναξ τοῦ μεγάλου πατριάρχου ἐν μέσῳ τοῦ θακρύνοντος πλήθους, ὁ πατριάρχης Πρόκλος ὑπερήφανος ἐπὶ τῇ ἀνασώσει τῆς τιμῆς τοῦ μεγάλου προκατόχου, ἧς ὑπῆρξεν ὁ κύριος ἐργάτης, εἶνε βεβαίως τῶν ὠραιοτάτων θεμάτων μεγάλης εἰκόνας, ἀναπαριστανούσης μίαν τῶν μεγάλων ἡμερῶν τῆς ὀρθοδοξίας ἐν τῇ ἐθνικῇ πινακοθήκῃ.

Ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας θὰ ἠδυνάμεθα νὰ λάβω-

μεν σωρείαν δλόκληρον θαμάτων. Θά συνεβούλευον τὸν ζωγρά-
 φον, ὅστις θά ἤθελε νά ἐπιληφθῇ τῆς μελέτης τῆς πατρίου
 ἱστορίας τῶν μέσων αἰῶνων πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν, νά στα-
 ματήσῃ μίαν στιγμὴν εἰς τοὺς ἀγῶνας μεταξύ τῶν Ἑλλήνων
 καὶ τῶν Βουλγάρων. Θά ἦτο διδακτικὴ ἄμα καὶ συγκινητικὴ
 δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας καὶ διδακτικὴ διὰ τὸν κόσμον ἢ ἀνα-
 παράστασις τῆς μέθης τοῦ Κρούμμου, πίνοντος ἐν μέσῳ τῶν
 μεγιστάνων αὐτοῦ τὸν οἶνον τῆς μέθης καὶ τῆς διαφθορᾶς ἐξ
 ἐνὸς ἀργυροδέτου ποτηρίου. Τὸ ἄγιον ἐκεῖνο ποτήριον, τὸ μετα-
 βληθὲν εἰς κύπελλον μέθης εἰς χεῖρας τοῦ βαναύσου Βουλγά-
 ρου, εἶνε τὸ κρανίον τοῦ ἠττηθέντος ὑπ' αὐτοῦ αὐτοκράτορος
 Νικηφόρου τοῦ ἀπὸ γενικῶν, τὸ ὅποιον, ἀπ' οὗ ἐξέδαρε καὶ ἀπ-
 εφίλωσε τῶν σαρκῶν καὶ τῶν τριχῶν, μετεχειρίζετο ἔπειτα ἐν
 τοῖς ὄργιοις τῆς μέθης. Καὶ ἔπειτα ὁ ἀντίκτυπος ἐν ἄλλῃ ζω-
 γραφίᾳ. Δειλοὶ μὲ κεκλιμένῃ τὴν κεφαλὴν οἱ Βούλγαροι δά-
 κνουςι τὰ ὠχρά των χεῖλη, ἐν ᾧ διέρχονται ἐξ ἐνὸς βουνοῦ,
 ἀναμιμνήσκοντος αὐτοὺς πικρᾶς ἡμέρας ἠττης. Εἶνε τὸ Βουνὸν
 τοῦ Λέοντος, τοῦ βασιλέως τοῦ νικήσαντος αὐτούς. Ποτὲ δὲν
 ἔπαυσαν νά το λέγωσι Βουνὸν τοῦ Λέοντος, ποτὲ δὲν ἔπαυ-
 σαν νά διέρχωνται ἐκεῖθεν χωρὶς νά κλίνωσι τὴν κεφαλὴν περὶ-
 τρομοὶ καὶ τεταραγμένοι. Καὶ τί ἄλλο θά ἦτο ἢ ἐξεικόνισις
 τῆς διαβάσεως τοιούτων περιτρόμων Βουλγάρων ἀπὸ τοῦ Βου-
 νοῦ τοῦ Λέοντος, τί ἄλλο ἢ πρόδρομος παράστασις τῆς προσφά-
 του ἡμῶν νίκης ἐντὸς τῶν στενῶν τῆς Κρέσνας;

Καὶ ἐκ τῶν ἡμερῶν τῶν νικῶν τῶν Βυζαντινῶν ἐναντίον
 τῶν Ἀράβων θά ἠδύνατο λαμπρὰς ζωγραφίας νάποκομίσῃ
 ὁ Ἕλληνας ζωγράφος, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἡμερῶν, καθ' ἃς, ἐκπί-
 πτοντος πλέον τοῦ κράτους ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, ἀρχίζει ἡ
 ἐπαιτεία πρὸς τὴν Δύσιν. Κατὰ τὰς ἡμέρας ἀκόμη ἐκεῖνας ὁ
 Μανουὴλ Παλαιολόγος, μεταβαίνων εἰς τὴν Ἑσπερίαν, ἵνα ζη-
 τήσῃ τὴν προστασίαν αὐτῆς ἐναντίον τῶν ἤδη ἀπειλούντων
 Τούρκων, διέρχεται καὶ ἐκ τῆς Βενετίας, καὶ ἐξέρχεται ὁ δόγης

πανηγυρικῶς ἐπὶ τοῦ Βουκενταύρου, φέροντος τὴν αὐτοκρατορικὴν σημαίαν, διὰ τὴν χαιρετίσῃ τὸν ἀνακτα τοῦ Βυζαντίου. Εἶνε ὥραία ἡ παράστασις τῆς σκηνῆς ἐκείνης ἐν μέσῳ τοῦ μαγευτικοῦ περιβάλλοντος τῆς Βενετίας, καὶ θὰ συνέδωκεν ὁ ζωγράφος ἐν ὥραία ἀληθῶς εἰκόνι τὰ σύμβολα τοῦ ἁγίου Μάρκου καὶ τὸν ἤδη πλέον ἐν χρήσει κατὰ τάποδεδειγμένα ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῶν Παλαιολόγων δικέφαλον ἀετὸν τοῦ Βυζαντίου.

Ἐκτὸς τούτων πάντων ἐν βλέμμα θὰ ἠδύνατο νὰ ρίψῃ ὁ ζωγράφος εἰς τὰ μεσαιωνικὰ ὥραία κάστρα τὰ στολλίζοντα τὰς κορυφὰς τῶσιν ἑλληνικῶν ὀρέων καὶ λόφων καὶ παραστήσῃ ἐν ὥρᾳ ἐμπνεύσεως τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς φραγκοκρατίας, ἢ ὅποια ἐμπεριέχει τόσας ὥραίας σκηνάς. Θὰ ἠδύνατο τὴν ἐμπνευσιν αὐτοῦ νὰ ρυθίσῃ ἐκ τῶν μαχῶν ἢ ἐκ τῶν ἱπποτικῶν συνελεύσεων ἐν τῇ Ἀνδραβίδᾳ ἢ ἐκ τῶν ἱππικῶν ἀγώνων παρὰ τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου. Θὰ ἠδύνατο νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς τὰ κάστρα ἐκεῖνα τὰ ἡρημωμένα, νὰ στήσῃ καὶ πάλιν τὴν καταπακτὴν γέφυραν, ἣν ἠφάνισαν οἱ αἰῶνες, καὶ ἀνακτίσῃ καὶ πάλιν τὰς ἡρειπωμένας ἐπάλξεις καὶ βάλῃ εἰς τὰς θέσεις των τοὺς φρουροὺς καὶ τοὺς σιδηροφράκτους καὶ λαμποκοποῦντας ἱππῶτας τῶν κάστρων, ὅπου τῶρα πλανᾶται μόνον ἡ χελώνη καὶ ἡ σαύρα. Καὶ δύναται νὰ λάβῃ τὴν ὕλην του ἐκ πλείστων ὄσων παραστάσεων μεσαιωνικῶν σκηνῶν τῆς Δύσεως καὶ νὰ μεταθέσῃ μόνον τὰ ὄπλα διὰ τὴν ζωγραφίαν του ἀπὸ τοῦ Μουσείου τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας, ὅπου κατὰκειται ἡ θαυμασία, πρωτοφινῆς καὶ μόνον ἐν τῇ ἡμετέρῃ τούτῃ μουσείῳ τόσον πλουσία σειρά κρανῶν παντὸς εἶδους καὶ ἄλλων ὀπλων εὐρεθέντων πρὸ ἑβδομηκονταετίας περίπου ἐν Χαλκιδίᾳ κατὰ τὴν κατάρριψιν κόγχης τινὸς τοῦ φρουρίου. Πιστεύεται δὲ, ὅτι τὰ ὄπλα ταῦτα εἶνε λείψανα τῆς μεγάλης μάχης, καθ' ἣν τῇ 1311 ὁ τελευταῖος Γάλλος δοῦξ τῶν Ἀθηνῶν Βάλθερος Βριέννιος καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ ἠττήθησαν ὑπὸ τῶν Καταλωνίων ἐν τοῖς τέλμασι τοῦ βοιωτικοῦ Κηφισοῦ.

Ὁ ζωγράφος θὰ ἠδύνατο ἴσως ἐξ ὅλων αὐτῶν τῶν κάστρων ἄτινα ἐπιστέφουσι τόσας καὶ τίσας κορυφὰς τῶν βουνῶν τῆς Ἑλλάδος νὰ ἐκλέξῃ τὸ κάστρον τοῦ Τρεμουλᾶ πλησίον τῶν Καλαβρύτων, ἐν τῶν καλλίτερον παντὸς ἄλλου διασωθέντων ἐκ τῶν χρόνων τῆς φραγκοκρατίας, ὅπερ περισώζει τὸ ὄνομα καὶ τὰς παραδόσεις τοῦ γαλλικοῦ βαρωνικοῦ οἴκου τῆς Πελοποννήσου τῶν de la Tremouille. Θὰ ἠδύνατο ὁ ζωγράφος νὰ συνδυάσῃ τὸν πίνακά του μὲ τὴν ὠραίαν ἐκείνην παράδοσιν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, καθ' ἣν ἡ τελευταία πυργοδέσποινα, ἐπερχομένων ἤδη τῶν Τούρκων, διὰ νὰ μὴ περιέλθῃ εἰς χεῖρας αὐτῶν προσετίμησε νὰ πέσῃ ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων τοῦ κάστρου κάτω. Καὶ ἔλεγε μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὁ λαὸς μας ἀκόμη, ἐπειδὴ ἡ μάρτυς ἐκείνη ἔπεσε μὲ τὰς χεῖρας ἀναπεπταμένας, ὅτι ἐσώζοντο ἀκόμη ἐπὶ τινος λίθου παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ κάστρου τὰ ἶχνη τῶν χειρῶν τῆς οὕτω πεσοῦσης πυργοδεσποίνης.

Ἀπὸ τῆς ἐκπορθήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Τραπεζοῦντος, ἀπὸ τῆς πολιορκίας τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀπὸ τῆς παραδόσεως τῶν Ἰωαννίνων εἰς τὸν Σινᾶν πασσαῖν θὰ ἠδύνατο νὰντλήσῃ ὁ ζωγράφος ὠραίας εἰκόνας. Ἄλλ' ἡ ὥρα παρέρχεται ταχύτερον ἢ ὅ τι παρῆλθον οἱ μακροὶ αἰῶνες τῆς πατρίδος ἡμῶν ἱστορίας, καὶ ὁ ζωγράφος θὰ χρειασθῆ νὰ προχωρήσῃ πολλὰς σελίδας διὰ νὰ φθάσῃ διὰ μέσου ἡμερῶν ἀτυχῶν, διὰ μέσου στυγερῶν ἔργων μακρᾶς δουλείας τεσσάρων αἰώνων εἰς ἡμέρας εὐκλείας καὶ δόξης. Ἄς σταθῆ μίαν στιγμὴν μόνον εἰς μίαν τῶν πολλῶν κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς πικρίας καὶ καταισχύνης θαυμασίων ἐκρήξεων φιλοπατρίας, εἰς μίαν τῶν ὠραίων ἐκείνων ἐνδεξέων ἐθελουσίας, οἷας δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὸ Ἄγιοζον μὲ τὴν κόρην τῆς Δήμνου, τὴν Μαροβλλαν, ἥτις, περὸντος τοῦ πατρὸς καὶ μὴ δυναμένων τῶν κατεχόντων τὴν νῆσον Βενετῶν νὰ ὑπερασπίσωσιν ἑαυτοὺς, σπεύδει, ἀπογυμνῶνει τῆς πανοπλίας τὸν νεκρὸν πατέρα καὶ τίθεται αὐτὴ ἐπὶ κεφαλῆς καὶ

ζῶζει ἐπ' ἀρκετὸν χρόνον ἀκόμη ἀπὸ τῆς δουλώσεως τὴν πατριὸν νῆσον. Ἡ ἄς σταματήσῃ μίαν στιγμὴν ὁ ζωγράφος εἰς τὴν Κύπρον, κυριαρχουμένην ὑπὸ τῶν Λουσινιανῶν καὶ ἔπειτα τέλος ὑπὸ τῶν Βενετῶν, καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀμμοχώστου, ἐπερχομένων τῶν Τούρκων, ἄς ἀντικρύσῃ τὸ πλοῖον, ἐφ' οὗ εἶχον στοιβάσει αἱ κατακτηταὶ τοὺς ὠραιότατους τῶν παιδῶν καὶ τὰς περικαλλεστάτας τῶν παρθένων, ὅπως ἀποστελωσιν ὡς χρυσοῦν ἔαρ τῆς δουλωθείσης νήσου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Πρωτοστατεῖ μετὰ τῶν αἰχμαλώτων ἡ ὠραία Μαρία ἡ Συγκλητική. Ἀτρόμητος λαμβάνει θάλασσαν, ἐμβάλλει αὐτὴν εἰς τὴν ἐν τῷ πλοίῳ ἀποθήκην τῆς πυρίτιδος καὶ ἀνατινάσσει εἰς τὸν ἀέρα ἑαυτὴν καὶ τὰς συναιχμαλώτους, σωζομένας ἀπὸ τῶν ἀκαθάρτων ἀσπασμῶν, εἰς οἷς προωρίζοντο παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου. Καὶ εἶνε ἡ μόνη σκηνή, ὅπου θὰ χρειασθῇ τὴν θρυαλλίδα ὁ ζωγράφος; Δὲν θὰ χρειασθῇ ἀρα τὴν θρυαλλίδα, ὡς ἄλλως εἰς ἔργον πατριωτικὸν μᾶλλον ἢ καλλιτεχνικὸν παρέστησεν ὁ Βρυζάκης, ζωγραφήσας τὸν Καψάλην ἐν Μεσολογίῳ, δὲν θὰ τὴν χρειασθῇ διὰ τὴν ναυαρχίδα τὴν τουρκικὴν καὶ τὴν ἀριστείαν τοῦ Κανάρη; Δὲν θὰ τὴν χρειασθῇ διὰ τὴν παράστασιν τοῦ Σαμουήλ εἰς τὸ Κουῦκι; Δὲν θὰ τὴν χρειασθῇ διὰ τὴν ἐξεικόνισιν τοῦ ἡγουμένου Γαβριήλ ἐν τῷ Ἀρκαδίῳ τῆς Κρήτης;

Ἐκ τῶν ζοφερῶν σκηνῶν τῆς τουρκοκρατίας οὔτε μίαν οὔτε δύο θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκλέξῃ ὁ ζωγράφος. Μὲ μαῦρον πέπλον καλύπτων τὰς ζωγραφίας αὐτοῦ θὰ ἠδύνατο νὰ μας δείξῃ, ἀνασύρων αὐτὸν, ποτὲ μὲν τὴν κόρην τοῦ χωρίου ἀρπαζομένην ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ πλησίον τῆς βρύσεως τοῦ χωρίου, ἄλλοτε δὲ τοὺς Τούρκους μὲ τὸ δόρυ αὐτῶν ἐξορύσσοντας τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀγίων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. Θὰ ἠδύνατο νὰ μας δείξῃ τὰς γυναῖκας ἀπαγομένας, τὰ παιδιά μεταβαλλόμενα εἰς γενιτσάρους διὰ τοῦ παιδομαζώματος. Θὰ ἠδύνατο νὰ παραστήσῃ τὰς πόλεις θρηνοῦσας, τὸ γένος δουλεῦον. Καὶ ἔπειτα οἶονε

χάριν ανταποδόσεως εἰς εἰκόνας ὅλως ἀντιθέτους θὰ ἠδύνατο ὁ Ἑλληὺ ζωγράφος νὰ παραστήσῃ ἠραιὰς σκηνὰς ἐκ τῶν μεγάλων ἡμερῶν τοῦ ἔθνικοῦ ἀγῶνος, καὶ, συναδελφόνων τὸ 1821 μὲ τὸ 1812 καὶ 1813, θὰ ἐπεδᾶλλετο νὰ δεῖξῃ εἰς ἡμᾶς δύο μορφὰς μεγάλας καὶ γλυκεῖας ἐπὶ τοῦ πίνακος καὶ τῆς θβόνης. Ἡ μία μορφή θὰ κατώπριζεν ὡς εἰπεῖν μυριοκέφαλον ὄλην τὴν γενναιότητα, ὄλην τὴν ἐθελοθυσίαν, ὄλην τὴν ἀκμὴν καὶ τὸ σθένος τοῦ ἀναγεννηθέντος γένους, καὶ πλησίον τῆς μυριοκεφάλου ἐκείνης μορφῆς, τῆς ἐχούσης μίαν καὶ μόνην πνοήν, τῆς ἐμφορουμένης μιᾶς καὶ μόνης θελήσεως, τῆς ἐμπνεομένης ὑπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πεποιθήσεως εἰς τὴν νίκην, σύνοπλος καὶ ὑπεράνω αὐτῆς ὑπέροπλος θὰ ἐνεφανίζετο ἡ μορφή τοῦ Στρατηλάτου καὶ Νικητοῦ. Αὐτὰ θὰ παρίστανον ἐκ τῆς νεωτάτης ἡμῶν ἱστορίας, ἂν ἡμην ζωγράφος.

